

तमवेदीनुं संक्षिप्त नित्यकर्म

५४७७

शिवराम कृत आन्धिकना आधारथी

बालकोने माटे.

संक्षेपमां संग्रह करीने छपावनार.

जटाशंकर लीलाधर त्रिवेदी.

आवृत्ति बीजी.

सने १८९६.

अमदावाद.

सरस्वती प्रेसमां छाप्युं.

मूल्य एक आनो.

आ चोपडी शणना दोराथी बांधवामां आवीछे.

સુરના.

૧. પહેલી આવૃત્તિની વધી પ્રતો સ્વલ્પાર ચર્ચિત.
માગળી થવાથી આ શ્રીજી આવૃત્તિ કેટલાક સુધારા વધારા
સાથે પ્રસિદ્ધ કરનામાં અવેલી છે.

૨. ૧ ચોપડીનાં અનુક્રમે આ વિષયો આવેલા છે:-
પ્રાતઃસંધ્યા, મધ્યપ્રાતઃસંધ્યા, સંક્ષેપતર્પણ, વ્રાત્યગ્ન, વૈશ્વદેવ
ભોજનવિધિ, સાવર્ણસંધ્યા, વ્રાત્યગ્ન ભોજનનો સંકલ્પ, શાયર્ય
મંત્રનો અર્થ અને છેવટ બાલકોને નીતિનું રસતે દોરેણું આપે
દેશની થોડી કલશ નાંખવામાં આવેલી છે. બાલકોને તે
નિત્ય પાઠ કરવો જોડે.

૩. બાલકોને ધર્મ તથા સદાચારનું શિક્ષણ
પ્રાપવાની જરૂર છે, પણ તેને માટે આજના
ગુંજ ઓછું છે. આ સ્વચ્છ સ્વચ્છની વાર્તા છે. મુ. . . . .
નીતિનું શિક્ષણ લેવાની પહેલી અને ઉત્તમ શાળા છે, પણ આ
શાળાનાં અધ્યક્ષ માવાયો પોતેજ સ્વચ્છ ધર્મ અને સદાચારની
સમજણથી વિમુક્ત થયાં છે. આ પ્રસંગે સર્વજ્ઞવાળા ભાઈ ગી-
રધરલાલ હરસારાવળનો સ્તુતિ પાત્ર પ્રયાસ મને યાદ આવે
છે. શુદ્ધ અને સાધુ વૃત્તિવાળા ભાઈ ગીરધરલાલે સર્વજ્ઞમાં
એક જુનીઈન વર્ગ ઉઘાડી સંકડો બાલકોને ધર્મ અને સદાચાર-
ના સ્વચ્છ ભાગે દોરવાનો ઉત્તમ પ્રયાસ આરંભ્યો છે અને આ-
વા પ્રયાસનું ભવિષ્ય અનુકરણ થવાની આવશ્યકતા છે.

જટાશંકર લીલાધર ત્રિવેદી.

સામવેદીનું સંક્ષિપ્ત નિત્યકર્મ.

॥ અથ પ્રાતઃસંધ્યા ॥

૧. આચમનં ॥ ઉન્મૃજ્ય ઉન્મૃજ્ય(૧) ॥ પાદાવભ્યુક્ષ્ય(૨) ॥
જલાંતરેણ શિરોઽભ્યુક્ષેત્(૩) ॥ આસ્ય(૪) ॥ નાસા નાસા(૫) ॥

સમબ્રુતી—ઉગમણે અથવા ઉત્તરાદે મોઢે બેસીને ગાયત્રી
મંત્રવડે પ્રથમ શિખા બાંધવી.

૧ આચમન લેવાનો વિધિ એવો છે કે, ગાયના કાનને આકારે
જમણો હાથ રાખી, હથેળીમાં જળ લઇ, છેલ્લી આંગળી તથા અં-
ગુઠો છૂટાં રાખી, ડાબા હાથની પહેલી આંગળી જમણા હાથની હ-
થેળીને પોંચે અડાડીને કાંડા તરફથી આચમન લેવું. ત્રણ અંગલી
લેવી એટલે એક આચમન થયું કહેવાય.

પછી ડાબા હાથમાં પાણી લઇ નીચે પ્રમાણે અંગોને સ્પર્શ કરવો.
(૧) જમણા હાથનો અંગુઠો તે પાણીમાં બોળી બેવાર મૂછોપર ફેરવવો.
(૨) જમણા હાથની પહેલી ત્રણ આંગળીઓ વડે બે પગે પાણી છાંટવું.
(૩) એજ ત્રણ આંગળીઓ ફરી પાણીવાળી કરી માથે પાણી છાંટવું.
(૪) એજ ત્રણ આંગળી ડાઢીએ અડાડવી. (૫) પહેલી આંગળી અને
અંગુઠો જળવાળો કરી બે નસકોરે સ્પર્શ કરવો. (૬-૭) ત્રીજી આંગ-
ળી અને અંગુઠો પાણીવાળાં કરી બે આંખે તથા બેકાને અડાડવાં.

અક્ષિ અક્ષિ(૬) ॥ કર્ણ કર્ણ(૭) ॥ નાભિ(૮) ॥ વક્ષઃ(૯) ॥
શિરઃ(૧૦) ॥ બાહુ બાહુ(૧૧) ॥

૨. અથ સંકલ્પઃ ॥ ઉપાત્ત દુરિત ક્ષયાર્થં બ્રહ્મવર્ચસકા-
માર્થં પ્રાતઃસંધ્યોપાસન મહં કરિષ્યે ॥ હાથમાં અંગુલી ભરી એ-
ટલું બોલીને જળ હેઠે મુકવું. પછી—

ૐ અપહતા અસુરા રક્ષાંસિ વેદિપદઃ ॥ એમ બોલીને પો-
તાની આસપાસ જળની ધારા કરી પોતાનું રક્ષણ કરવું.

૩. અથ માર્જનં ॥ ૐ કારસ્ય બ્રહ્મા ઋષિઃ ॥ દૈવી ગા-
યત્રીછંદઃ ॥ પરમાત્મા દેવતા ॥ સર્વકર્મારંભે વિનિયોગઃ ॥
વ્યાહૃતીનાં વિશ્વામિત્રજમદગ્નિભરદાજા ઋષયઃ ॥ ગાયત્ર્યુષ્ણી
ગનુષ્ટુપ્છંદાંસિ ॥ અગ્નિવાયુસૂર્યા દેવતાઃ ॥ ગાયત્ર્યા વિશ્વા-
મિત્રો ગાયત્રી સવિતા ॥ આપોહિષ્ઠેતિ તિસૃણાં સિંધુદ્વીપો ગા-

(૮) ટચલી આંગળી અને અંગુઠો જળવાળાં કરી નાભિએ અડાડવાં.

(૯) હથેલી પાણીવાળી કરી છાતીએ સ્પર્શ કરવો. (૧૦-૧૧) પાંચે આંગળાં જળમાં બોળી મસ્તકપર તેમજ બે ખભે સ્પર્શ કરવો. બ્યારે બ્યારે આચમન લેવું હોય ત્યારે ઉપર પ્રમાણે અંગોને સ્પર્શ કરવા કહેલું છે.

૩. બે હાથ જડીને “માર્જને વિનિયોગઃ” ત્યાં સુધી ભણી જવું. પછી ડાબા હાથમાં પાણી લઈ તેમાંથી (૧) મંત્ર ભણીને ત્રણ દર્ભ-
ની શેરવડે અથવા તે નહોય તો જમણા હાથનાં ચાર આંગળાંવડે
માથાપર પાણી છાંટવું. એ પ્રમાણે ૥૨૥ ૥૩૥ અને ૥૪૥ મંત્રને
અંતે માર્જન કરવું.

यत्र्यापः मार्जनेविनियागः ॥ ॐ भू भुवः स्वः । तत्सवितुर्वरे-
 ण्यं भर्गो देवस्य धीमहि । धियो यो नः प्रनोदयात् ॥ १ ॥
 ॐ आपोहिष्टामयो भुव, स्तानऊर्जे दधातन, महेरणाय चक्षसे
 ॥ २ ॥ ॐ योवः शिवतमोरस, स्तस्य भाजयतेहन, उशतीरिव
 मातरः ॥ ३ ॥ ॐ तस्माअरंगमामवो, यस्यक्षयायजिन्वथ,
 आपोजनयथाचन ॥ ४ ॥

४ अथ ध्यानं ॥ पूर्वा संध्या तु गायत्री रक्तांगी रक्त-
 वाससा ॥ अक्षसूत्रधरा देवी कमंडलुसमन्विता ॥ १ ॥ हंसस्कं-
 धसमारूढा तथा च ब्रह्मदैवता ॥ कुमारी ऋग्वेदमुखी ब्रह्मणा
 सह आवह ॥ २ ॥ आयाहि वरदे देवि त्र्यक्षरे ब्रह्मवादिनि ॥
 गायत्रि छंदसां मातरू ब्रह्मयोनि नमोऽस्तुते ॥ ३ ॥ ॐ हाथ ने-
 डीने बाएली जवुं.

५. अथ प्राणायामः ॥ भूरादीनां विश्वामित्रजमदग्निभ-
 रद्वाजगौतमात्रिवसिष्ठकश्यपा ऋषयः ॥ गायत्र्युष्णीगनुष्टुब्बृ-
 हतीपंक्तित्रिष्टुब्जगत्यच्छंदांसि ॥ अग्निवायुसूर्यबृहस्पतिवरुणे-
 न्द्रविश्वेदेवा देवताः ॥ तत्सवितु रिति विश्वामित्रो गायत्री स-
 विता ॥ आपोज्योति रिति प्रजापतिर्गायत्री ब्रह्माअग्नि वायुः

(५) प्राणायाम करतां पहेलां “भूरादीनां” लांथी ते “विनियो-
 गः” लां सुधी बाएली जवुं.

સૂર્યાઃ ॥ પ્રાણાયામે વિનિયોગઃ ॥ આટલું બોલી જઈને પ્રાણનું રૂ-
ધન કરી નીચે પ્રમાણે પ્રાણાયામ કરવો:—

ૐ ઓમ્ ભૂઃ ॥ ઓમ્ ભુવઃ ॥ ઓમ્ સ્વઃ ॥ ઓમ્ મહઃ ॥ ઓમ્ જનઃ ॥
ઓમ્ તપઃ ॥ ઓમ્ સત્યં ॥ ઓમ્ તત્સવિતુ વરેણ્યં ભર્ગો દેવસ્ય ધી-
મહિ । ધિયો યો નઃ પ્રનોદયાત્ ॥ આપોજ્યોતિ રસોમૃતં બ્રહ્મ-
ભૂર્ભુવઃ સ્વરોમ્ ॥૧॥ ઇતિ પ્રાણાયામઃ ॥

૬. અથ આચમનં ॥ સૂર્યશ્ચેતિ નારાયણઋષિઃ ॥ પ્રકૃતિ
છંદઃ ॥ સૂર્યોદેવતા ॥ આચમને વિનિયોગઃ ॥ ઓમ્ સૂર્યશ્ચ મામ-
ન્યુશ્ચ મન્યુપતયશ્ચ મન્યુકૃતેભ્યઃ પાપેભ્યો રક્ષતાં ॥ યદ્ રાઙ્યા
પાપ મકાર્ષં મનસા વાચા હસ્તાભ્યાં પદ્ભ્યાં મુદરેણ શિશ્રા
રાત્રીસ્તદવલુંપતુ ॥ યત્ કિંચિત્ દુરિતં મયિ ઇદ મહ મા મમૃ-
તયો નૌ સૂર્યે જ્યોતિષિ જુહોમિ સ્વાહા ॥ અંગૂલી ભરી ઉપલા
મંત્રવડે આચમન લેવું ને બાજુ બે અંગૂલી બોલ્યા વગર લેવી.

૭. અથ અર્ઘદાનં ॥ ઋતં ચ સત્યં ચેતિ અર્ઘમર્ષણ ઋ-
ષિઃ ॥ અનુષ્ટુપછંદઃ ॥ ભાવૃતો દેવતા ॥ અશ્વમેધાવધૃથે વિનિ-
યોગઃ ॥ ઓમ્ ઋતં ચ સત્યં ચાભીદ્ધા તપસોઽધ્યજાયત ॥ તતો
રાઙ્યજાયત ॥ તતઃસમુદો અર્ઘવઃ ॥૧॥ સમુદ્રાર્ઘવાદધિસં-

૬ શ્વાસનું રૂધન કરવા માટે પહેલી આંગળી અને અંગુઠાવતી
નાક પકડીને એક શ્વાસે ત્રણવાર ઉપરા ઉપર બણી જવો, એટલે
એક પ્રાણાયામ થાય. એવી રીતે ત્રણ પ્રાણાયામ કરવા.

વત્સરો અજાયત ॥ અહોરાત્રાણિ વિદધદ્વિશ્વસ્ય મિષતોવશી
 ॥૨॥ સૂર્યાચંદ્રમસૌ ધાતા યથાપૂર્વ મકલ્પયત્ દિવં ચ પૃથિવીં
 ચાંતરિક્ષ મથોસ્વઃ ॥ ૩ ॥ ઉભા થઇ બોખામાં પાણી લઇ ત્રણે
 મંત્ર બણી જઈને સૂર્ય તરફ અંજલી નાખવી અને બીજી ત્રણ અં-
 જલીઓ ત્રણ ગાયત્રી મંત્ર બણતાં બણતાં નાખવી તથા પ્રદક્ષિણા
 કરી બેસીને આચમન લેવું.

૮. અથ સૂર્યોપસ્થાનં ॥ ઉદુત્ય મિતિ પ્રસ્કન્ધઃ ઋષિઃ ॥
 ગાયત્રી છંદઃ ॥ સૂર્યો દેવતા ॥ ચિત્ર મિતિ કુત્સઋષિઃ ॥ ત્રિષ્ટુ-
 પ્છંદઃ ॥ સૂર્યોદેવતા ॥ ઉપસ્થાને વિનિયોગઃ ૐ ઉદુત્યં જા-
 તવેદસં દેવં વહંતિ કેતવઃ । દશે વિશ્વાય સૂર્ય ॥૧॥ ૐ ચિત્રં
 દેવાનામુદગાદનિકં ચક્ષુર્મિત્રસ્ય વરુણસ્યાગ્રેઃ । આપ્રાદ્યાવા
 પૃથિવી અંતરિક્ષં સૂર્ય આત્મા જગતસ્તસ્થુષશ્ચ ॥૨॥ સવળા હાથે
 ડાબો હાથ નીચે અને જમણો હાથ ઉપર એવી રીતે સાથીઆને
 આકારે રાખી સૂર્ય સામા ઉભા રહી આ મંત્રો બણી જવા.

૯. અથ ગાયત્રી જપઃ ॥ અનેન મત્ક્રુતેન દશધા ગાયત્રી
 જાપ્યેન બ્રહ્માત્મા રવિઃ પ્રિયતાં ॥ દશ અથવા બને તો એકસો આઠ
 ગાયત્રી મંત્ર જાપીને ઉપર પ્રમાણે બોલી જળ નીચે મુકવું.

૧૦. વિસર્જનં ॥ ઉત્તરે શિખરે જાતા ભૂમ્યાં પર્વત વા-
 સિની બ્રહ્મણા સમનુજ્ઞાતા ગચ્છદેવિ યથાસુખમ્ ॥ આટલું
 બણીને નમસ્કાર કરી છેવટ બે આચમન એટલે જ અંજલી ભરી પીવી.

॥ પ્રાતઃસંધ્યા સમાપ્તા. ॥

॥ અથ મધ્યાન્હસંધ્યા ॥

પ્રાતઃ સંધ્યા પ્રભાણે આચમન લેવું. સંકલ્પમાં મધ્યાન્હસંધ્યોપા-
સન મહં કરિષ્યે એમ બોલવું. ધ્યાન નીચે પ્રમાણે બણવું:-મધ્યા-
ન્હે તુ યા સંધ્યાશ્વેતાંગીશ્વેતવાસસા ॥ વૃષસ્કંધસમારુઢાતથા
ચ રુદ્રદેવતા ॥ યુવા યજુર્વેદમુક્તી રુદ્રેણ સહ આવહ ॥ આયાહિ
વરદે દેવિ ત્ર્યક્ષરે રુદ્રવાદિનિ ॥ સાવિત્રી હંદસાં માતા રુદ્ર
યોનિ નમોઽસ્તુતે ॥ આચમન-નીચે પ્રમાણે:-આપઃ પુનંત્વિતિ
વામદેવોનુષ્ટુપ્ આપો દેવતા ॥ આચમને વિનિયોગઃ ॥ ઈ
આપઃ પુનંતુ પૃથિવીં, પૃથ્વી પૂતા પુનાતુ માં, પુનંતુ બ્રહ્મણસ્પતિ
ર્બ્રહ્મ પૂતા પુનાતુ માં, યદુચ્છિષ્ટ મમોજ્યં ચ યદ્વાદુશ્ચરિતં મમ,
સર્વં પુનંતુ મામાપો, સતાંચ પ્રતિગૃહં સ્વાહા ॥

એ મંત્રવડે આચમન લઈ પછી બોલ્યા વિના બે આચમન લેવાં.
અર્ધ-પ્રાતઃસંધ્યા પ્રભાણેજ દેવા પણ મંત્રવડે એક અર્ધ આપ્યા પ-
છી ગાયત્રી મંત્રવડે ત્રણને બદલે એકજ અંજલી આપવી; સૂર્યોપ-
સ્થાન-પ્રાતઃસંધ્યા પ્રમાણે પણ બે હાથ ઉંચા રાખીને બણવું. ગાય-
ત્રી જપમાં **બ્રહ્માત્મા**ને બદલે **રુદ્રાત્મા** તથા વિસર્જનમાં **બ્રહ્મણા**ને
બદલે **રુદ્રેણ** બોલવું. સિવાય માર્જન, પ્રાણાયામ સૂર્યોપસ્થાન વગેરે
તમામ ક્રિયા પ્રાતઃસંધ્યા પ્રમાણેજ.

॥ અથ સંક્ષેપતર્પણં ॥

૧. ઈં બ્રહ્માદયો દેવા સ્તૃપ્યંતુ ॥ ઈં દેવપત્ન્ય સ્તૃ૦ ॥, ઈં દેવસુતા સ્તૃ૦ ॥ ઈં દેવગણા સ્તૃ૦ ॥ ઈં ગૌતમાદય ઋષય સ્તૃ૦ ॥ ઈં ઋષિપત્ન્ય સ્તૃ૦ ॥ ઈં ઋષિ સુતા સ્તૃ૦ ॥ ઈં ઋષિગણાસ્તૃપ્યંતુ ॥ ઈં (ઓમ) કારવાળું પ્રત્યેક વાક્ય ભણીને, જળનેા ખોખો ભરી અંજલીઓ નાખવી.

૨. અપસવ્યં ॥ ઈં કવ્યવાહાદયઃ પિતર સ્તૃપ્યંતુ ॥ ઈં પિતૃપત્ન્ય સ્તૃ૦ ॥ ઈં પિતૃસુતા સ્તૃ૦ ॥ ઈં પિતૃગણાસ્તૃપ્યંતુ ॥ સવ્યં ॥ આચમનં ॥ અપસવ્ય કરીને એજ પ્રમાણે જળ ખોખામાં લઈ પિતૃતીર્થે એટલે જમણા હાથના અંગુઠા અને પહેલી આંગળીની વચ્ચેના માર્ગ તરફથી જમીનપર મૂકવું. પછી સવ્ય કરીને આચમનલેવું.

કંઠં ॥ ઈં સનકાદયો મનુષ્યાસ્તૃપ્યંતુ ॥ ઈં મનુષ્યપત્ન્ય સ્તૃ૦ ॥ ઈં મનુષ્યસુતાસ્તૃ૦ ॥ ઈં મનુષ્ય ગણાસ્તૃપ્યંતુ ॥ સવ્યં ॥ કંઠ કરીને મનુષ્યતીર્થે એટલે એ હથેલીને છુટી પાડીને વચ્ચેથી જમીનપર અંજલીઓ મૂકી દેવી.

આબ્રહ્મસ્તંબપર્યંતં જગત્સ્થાવરજગમમ્ ॥

મયાદત્તેન તોયેન તૃપ્તા યાન્તુ પરાંગતિમ્ ॥

હેવટ આ શ્લોક ભણવો. તેનો ભાવાર્થ એવો છે કે બ્રહ્મા થી માંડીને સ્તંબ (કોડ) સુધી સ્થાવર અને જંગમ આખું જગત આ મારી અંજલીથી તૃપ્ત થઈ પરમગતિને પામે. (કેવો ઉચ્ચ ભાવ !)

॥ અથ બ્રહ્મયજ્ઞઃ ॥

ૐ ભૂ ભુવઃ સ્વઃ । તત્સવિતુર્વરેણ્યં । ભર્ગો દેવસ્ય ધીમહિ ।
 ધિયો યોનઃ પ્રચોદયાત્ ॥૧॥ ૐ તત્સવિતુર્વરેણ્યોમ્ । ભા-
 ર્ગો દેવસ્ય ધિમાહિરે । ધિયો યોનઃ પ્રચો ૧૨૧૨ હુમ્ આરે ।
 દાયો આ ૨૩૪૫ ॥૨॥ ૐ ઓગ્રાઈ । આયાહિ ૩ । વોયિ તો
 યારેઈ । તોયાઈ । ગૃણાનોહ । વ્યદા તોયાઈ । તોયાઈ । નાઈહો । તા
 સા ૨૩ । ત્સાઈ વા ૨૩૪ ઔહોવા । હિરે ૨૩૪૫ ષી ॥૩॥
 અગ્ર આયાહિ વી । તયાઈ । ગૃણાનો હવ્ય દાતા૨૩યાઈ ।
 નિહોતાસ ત્સી બર્હા૩૩ષી । બર્હારેઈ ષા ૨૩૪ ઔહોવા । બર્હી
 ૩ ષી ૨૩૪૫ ॥૪॥ અગ્ર આયાહિ । વા૫૩ । તયાઈ । ગૃણાનો
 હવ્યદા૧તા૩યે । નિહોતા ૨૩૪ સા । ત્સારેઈ વા ૩ હા ૨૩૪
 ઇષો ૬ હાઈ ॥૫॥ ઇતિ બ્રહ્મયજ્ઞઃ બ્રહ્માર્પણમસ્તુ ॥આ પાંચ સા-
 મ હાથ જોડીને બણી જવા એટલે બ્રહ્મ યજ્ઞ થયો ગણાશે.

બ્રહ્મયજ્ઞ પછી પોતાના ઇષ્ટદેવની પૂજા ઇશ્વર ભાવથી કરવી.
 સૃષ્ટિનો પેદા કરનાર ઇશ્વર એકજ છે, અને એજ પૂજનને યોગ્ય છે,
 તેથી તેનું ધ્યાન ધરીને જેમ માનસિક પૂજા કરાય છે, તેમ પ્રત્યક્ષ
 પૂજા નિમિત્તે, તે નિરાકાર હોવાથી, તે ઇશ્વરના લક્ષ માટે માણસો
 પોત પોતાની રૂચિ પ્રમાણે જુદા જુદા આકારની આકૃતિઓ એટલે
 મૂર્તિઓની પ્રતિષ્ઠા કરી તેમની પૂજા કરેછે, તો તે પણ ધણું સાફ
 છે; પણ તે બધી મૂર્તિઓમાં લક્ષ અને ભાવ એક ઇશ્વરનોજ રા-
 ખીને પૂજા કરવી.

॥ અથ વૈશ્વદેવઃ ॥

૧. આચમનં પ્રાણાયામઃ ॥ ગાયત્ર્યાભિમંત્રિતોદકેન પા-
કં સંપ્રોક્ષ્ય ॥

૨. સ્થંડિલે પંચભૂર્સંસ્કારાન્કુર્યાત્ ॥(૧) દર્ભેઃ પરિસમુજ્જ
૩ ॥ (૨) ગોમયેનોપલિપ્ય ૩ ॥ (૩) કુશેનોલિલ્ય ૫ ॥
(૪) અનામિકાંગુષ્ઠેનો ધૃત્ય ૫ ॥ ઉદકેનાભ્યુક્ષ્ય ॥

૩. ઈં મૂ મૂઃ સ્વઃ ॥ પાવક નામાન માગ્નિં પ્રતિષ્ઠાપયામિ ॥
સંધ્યુક્ષણં ॥ સમિધં દુત્વા ॥

૪. સંકલ્પઃ ॥ અત્રાદ્ય મા માંગલ્ય ફલપદ માસોત્તમ-

વૈશ્વદેવ કરવાની સમજુતી.

૧. પ્રાતઃસંધ્યામાં કહ્યા પ્રમાણે આચમન તથા પ્રાણાયામ કર-
વાં. પાસે ભરી રાખેલા જળપાત્ર ઉપર હાથ રાખી ગાયત્રી મંત્ર-
વડે તે જળ મંત્રીને તેમાંનું પાણી ઘરમાં કરેલી રસોઇ ઉપર છાંટવું.

૨. પોતાની પાસે લાવી રાખેલા સ્થંડિલ અથવા કુંડ ઉપર
પાંચ પ્રકારના સંસ્કાર કરવા તે આ પ્રમાણે:—

(૧) દર્ભની ત્રણ સેરો લઈ કુંડ ઉપરથી પશ્ચિમથી પૂર્વ દિશા
માં ત્રણવાર રજ વાળી નાંખવી. (૨) ગોમય એટલે ગાયનું છાણ
અથવા તે ન મળે તો જળની ત્રણ ધારા પશ્ચિમથી પૂર્વમાં કરવી.
(૩) દર્ભની સેરના મૂળવડે કુંડઉપર પાંચ રેખાઓ કરવી, તેમાં એક
પશ્ચિમથી પૂર્વમાં, બીજી દક્ષિણથી ઉત્તરમાં તથા ત્રીજી ચોથી તથા પાં-
ચમી રેખા પશ્ચિમથી પૂર્વમાં કરવી; (૪) ટચલીની પાસેની આંગળી તથા
અંગુઠાવડે ઉપરની પ્રત્યેક રેખામાંથી રજ ઉપાડી કાઢી નાખવી, (૫) કુંડ
ઉપર જળ છાંટવું.

૩. કુંડમાં અગ્નિની સ્થાપના કરી સંધુકાને પીપળા અથવા
દર્ભનું એક સમીધ હોમવું.

૪. જમણા હાથમાં જળ લઈ આખો સંકલ્પ બોલી જગ હેઠે મૂકવું.

માસે પુન્યપવિત્રકારી અમુકમાસે અમુકપક્ષે અમુકયાં તિથૌ
અમુકવાસરે યથાવર્ત્તમાનનક્ષત્રયોગકર્ણલગ્ન ગૃહમુહૂર્તપર્વ સમ-
વાયે મમ પંચસૂના દોષપરિહારાર્થ આત્મસંસ્કારાર્થ ચ નિત્ય
વિધિરૂપં વૈશ્વદેવાલ્યં કર્માહં કરિષ્યે ॥

૫. इदं भूमे रिति परमेष्ठी प्रजापति ऋषिः ॥ अनुष्टुप्
छंदः ॥ अग्निदेवता ॥ न्यंचकरणे विनियोगः ॥ ॐ इदं भूमे
भजामह ॥ इदं भद्रं सुमंगलं ॥ परास्पत्रान्बाधस्वान्येषां वि-
दते धनं ॥

૬. आदितेऽनुमते सरस्वत्य इति प्रजापति, रेकपदा गा-
यत्री छंदो, ऽदितिरनुमति सरस्वत्यो देवताः ॥ अंजलि प्रसे-
चने विनियोगः॥ ॐ अदितेनुमन्यस्व (१)॥ ॐ अनुमतेनुमन्य-
स्व (२) ॥ ॐ सरस्वत्यनुमन्यस्व (३) ॥

૫. “इदં” થી તે “વિનિયોગઃ” ત્યાં સુધી બણીને જમણું
દીંચણુ વાળવું તથા ડાબો હાથ સવળો રાખી તેનાં આંગળાં કુંડને
નૈરત્ય ખુલ્લે અડાડવાં અને ડાબા હાથ ઉપર જમણો હાથ ઉંધો રા-
ખીને તેનાં આંગળાં કુંડને વાયુખુલ્લે અડાડવાં અને ॐ इदं भूमे એ
આખો મંત્ર બણવો ને પછી દીંચણુ ઉપાડી લેવો.

૬. “अदिते” થી તે “विनियोगः” સુધી બણી જમને
પછી નીચેના પ્રત્યેક મંત્રે કુંડની બહાર નીચે પ્રમાણે જળધારા કરવી.

(૧) આ મંત્ર બોલીને નૈરત્યથી અગ્નિખુલ્લા સુધી ધારા કરવી.

(૨) આ મંત્ર બોલીને નૈરત્યથી વાયવ્યખુલ્લા સુધી ધારા કરવી.

(૩) આ મંત્ર બોલીને વાયવ્યખુલ્લાથી ઇશાનખુલ્લા સુધી ધારા કરવી.

૭. દેવ સવિતરિતિ પ્રજાપતિ સ્ત્રિષ્ટુષ્ સવિતા ॥ પર્યુક્ષણે
વિનિયોગઃ ॥ ઈં દેવસવિતઃ પ્રસુવ યજ્ઞં, પ્રસુવ યજ્ઞપતિં મ-
ગાય દિવ્યો ગંધર્વઃ કેતપુઃ કેતં નઃ પુનાતુ વાચસ્પતિર્વાચં નઃ
સ્વદતુ ॥

૮. તતઃ સમિધં હુત્વા ॥

૯. સપ્તદશ (૧૭) આહુતયઃ (આહુતિઓ)

(૧) ઈં ભૂઃ સ્વાહા ॥ इदं मग्नये न मम ॥ (૨) ઈં ભુવઃ
સ્વાહા ॥ इदं वायवे न मम ॥ (૩) ઈં સ્વઃ સ્વાહા ॥ इदं सू-
र्याय न मम ॥ (૪) ઈં ભૂ ભુવઃસ્વઃ સ્વાહા ॥ इदं प्रजापतये
न मम (૫) ઈં દેવકૃતસ્યૈનસો વય જનમાસિ સ્વાહા इदं म-
ग्नये न मम ॥ (૬) ઈં પિતૃકૃતસ્યૈનસોવય જનમાસિ સ્વાહા ॥
इदं (૭) ઈં મનુષ્યકૃતં ॥ इदं (૮) ઈં અસ્મત્કૃતં
॥ इदं (૯) ઈં યદિવા ચ નક્તં ચૈનશ્ચ કૃમતૈસ્યાવય જ-
નમાસિ સ્વાહા ॥ इदं (૧૦) ઈં યત્સ્વપંતશ્ચ, જાગ્રત,
શ્ચૈનશ્ચ કૃમતૈસ્યા વય જનમાસિ સ્વાહા इदं (૧૧) ઈં ય-

૭. આ લખેલા મંત્રવડે વાયવ્યખુણ્ણથી આખા કુંડની પ્રદક્ષિણા નિ-
મિત્તે જળધારા કરવી.

૮. પછી સમિધ હોમવું.

૯. પછી એખા અથવા ધર્જીની રોટલી ધીવાળાં કરીને તેમાંથી
૧૭ આહુતિઓ સત્તર મંત્ર ભણી ભણીને આપવી.

દ્વિદ્વાં સશ્ચાવિદ્વાં સશ્ચૈનશ્ચ કૃમતસ્યા વયજનમસિ સ્વાહા ॥ ૬-
દમ૦ ॥ (૧૨) ઈં એનસ એનસો વયજન૦ ॥ ૬દમ૦ ॥ (૧૩)
ઈં અગ્નયે સ્વાહા ॥ ૬દમગ્નયે ન મમ (૧૪) ઈં ધન્વંતરયે
સ્વાહા ॥ ૬દં ધન્વંતરયે ન મમ ॥ (૧૫) ઈં વિશ્વેભ્યો દેવેભ્યઃ
સ્વાહા ॥ ૬દં વિશ્વેભ્યો દેવેભ્યો ન મમ ॥ (૧૬) ઈં પ્રજાપત-
યે સ્વાહા ॥ ૬દં પ્રજાપતયે ન મમ (૧૭) ઈં અગ્નયે સ્વિષ્ટકૃતે
સ્વાહા ॥ ૬દમગ્નયે સ્વિષ્ટ કૃતે ન મમ ॥

૧૦. પુનઃ સમિધં હુત્વા ॥ (ફરી સમીધ હોમીને)

૧૧. દેવ સવિતરિતિ પર્યુક્ષણં ॥ (૧) ઈં અદિતેન્વમં-
સ્થાઃ ॥ (૨) ઈં અનુમતેન્વમંસ્થાઃ ॥ (૩) ઈં સરસ્વત્યન્વમં-
સ્થાઃ ॥ તતઃ પ્રદક્ષિણા ॥

૧૨. બલિદાનં ॥ ઉદક ધારા ૪ ॥

પહેલી ધારા ઉપર
૪ બલીદાન.

(૧) ઈં પૃથિવ્યૈ નમઃ ॥ ૬દં પૃથિવ્યૈ ન મમ ॥

(૨) ઈં વાયવે નમઃ ॥ ૬દં વાયવે ન મમ ॥

(૩) ઈં વિશ્વેભ્યો દેવેભ્યો નમઃ ॥ ૬દં વિશ્વેભ્યો
દેવેભ્યો ન મમ ॥

(૪) ઈં પ્રજાપતયે નમઃ ॥ ૬દં પ્રજાપતયે ન મમ ॥

૧૧. પછી દેવસવિત એ મંત્ર બાણીને કુંડની ચારે તરફ જળ-
ધારા કરવી, ને (૧) (૨) (૩) એ દરેક મંત્રપાઠે અનુક્રમે દક્ષિણ પશ્ચિ-
મ ને ઉત્તરમાં જળધારા કરવી; પછી પોતે ઉઠીને કુંડની પ્રદક્ષિણા
કરવી અથવા પ્રદક્ષિણા માટે જળપાત્રને કુંડની ચારે તરફ ફેરવવું.

૧૨. બળીદાન મૂકવા માટે પોતાની અને કુંડની વચ્ચે પશ્ચિમથી

ઉપરિ ઉદક ધારા (ચારે બળીદાન ઉપર પાણીની ધારા)

- ધારા ૨ | (૧) ઈં અદ્રથો નમઃ ॥ इदं मद्रथो न मम ॥
 ૪ વલી | (૨) ઈં ઓષધિ વનસ્પતિભ્યો નમઃ ॥ इदं मोषधि
 દાન. | વનસ્પતિભ્યો ન મમ ॥
 (૩) ઈં આકાશાય નમઃ ॥ इदं आकाशाय न मम ॥
 (૪) ઈં કામાય નમઃ ॥ इदं कामाय न मम ॥

ઉપરિ ઉદક ધારા ॥ (ચાર બળીદાન ઉપર જળ ધારા)

- ધારા ૩. | (૧) ઈં મન્યવે નમઃ ॥ इदं मन्यवे न मम ॥
 ૪ વલી | (૨) ઈં ઇન્દ્રાય નમઃ ॥ इदं मिन्द्राय न मम ॥
 દાન | (૩) ઈં વાસુકયે નમઃ ॥ इदं वासुकये न मम ॥
 (૪) ઈં બ્રહ્મણે નમઃ ॥ इदं ब्रह्मणे न मम ॥

ઉપરિ ઉદક ધારા ॥ (ચાર બળીદાન ઉપર જળ ધારા)

[ધારા ૪] ઈં રક્ષોજનેભ્યો નમઃ ॥ इदं रक्षोजनेभ्यो न मम ॥

ઉપરિ ઉદક ધારા ॥ (આ એક બળીદાન ઉપર જળ ધારા)

[અ] અપસવ્યં ॥ दक्षिणस्यां किंचिदुदकं दत्त्वा अमुक
 गोत्र अस्मत् समस्त पितृभ्यः स्वधा ॥ इदं पितृभ्यो न मम ॥
 ઉપરિ ઉદક ધારા (જળધારા)

પૂર્વમાં ચાર જળની ધારા કરવી; તે પછી અકેકથી ઉત્તરમાં કરવી.
 પ્રત્યેક જળધારા ઉપર ચાર ચાર બળીદાન મૂકવાનાં છે.

(અ) ‘અપસવ્ય’ કરીને—બધી જળધારાઓથી દક્ષિણમાં થોડું જ-
 ણ મૂકીને તે ઉપર પોતાના ગોત્રનું નામ લઈ પિતૃનું બળી-

[इ] कंठं ॥ पश्चिमतः किञ्चिदुदकं दत्त्वा ॥ सनकादि
मनुष्येभ्यो हंतः ॥ इदं सनकादि मनुष्येभ्यो न मम ॥

उपरि उदक धारा ॥ (उपरि जल धारा)

(उ) सव्यं ॥ पूर्वस्यां किञ्चिदुदकं दत्त्वा ॥ नंदादि गो-
भ्यो नमः ॥ इदं नंदादि गोभ्यो न मम ॥

१३. स्तुतिपाठः ॥ आरोग्य मायु रैश्वर्यं धी धृतिः शंभलं
यशः ॥ ओजो वर्चः पशून् वीर्यं ब्रह्म ब्राह्मण्य मेव च ॥ सौ-
भाग्यं कर्मसिद्धिं च कुलजैष्ठ्यं सुकर्तृतां ॥ सर्व मेतत्सर्व सा-
क्षीन् द्रविणो दरिरी हि णः ॥ कयानश्चित्रेति वामदेवऋषिः ॥
गायत्री छंदः विश्वेदेवा देवताः ॥ शान्त्यर्थे जपेविनियोगः ॥

काऽ५या । नश्चा३इ त्रा ३ आ भुवात् ॥ ऊती सदा वृधः सा ।
खा । औ३ हो हाइ कयार३ शचाइ । छुयौ हो३ । हूं मार३ ।
वारितो३हाइ ॥ काऽ५स्त्वा । सत्यो३ मा३ दानाम् । मा । हिष्टो ॥

दान भूकुवुं; तेना उपरि पाछी जल धारा करवी.

(इ) 'कंठ' करीने, अथां जणीदानोथी पश्चिम तरफ थोडुं जल
भूकीने तेनापर मनुष्यनुं जणीदान भूकुवुं; तेनापर जलधारा.

(उ) 'सव्य' करीने पूर्वतरफ जल भूकीने तेपर गायेने वास्ते जणी
दान भूकी उपरि जलधारा देवी.

१३. स्तुतिपाठ हाथ जेडीने लणी जवो.

^१मा ^२त्सा ^३दं१ । सा । औ^२३ हो ^४हाइ । द्वा^१२३ चिदा । रुजौ^३१ । हो^२३ ।
^१हूं ^२मार । वरि^१ सो^२३५ हाइ ॥ आ^१५५ भि । पुणाः^२ सा^१३ स्वीनाम् ।
^२आ । विता^२ जरायि^१ तृणाम् । औ^२३ हो ^२हाइ । शता^१२३ भवा ।
^२सियौ हो३ । हूं ^२मार । ता^२५२ यो^१३५ हाइ ॥ ॐ कया नश्चित्र
 आभुव दूतिसदावृधः सखा । कयाशचिष्ठयावृता ॥ कस्त्वा
 सत्यो मदानाम् मंहिष्ठोमत्स दं१सः । द्वा चिदा ऋजेवसु ॥
 अभीपुणःसखिना । मविता जरि तृणाम् ॥ शतंभवास्युतये ॥
 स्वस्तिन इन्द्रो वृद्धःश्रवाः स्वस्तिनः पूषा विश्ववेदाः ॥ स्व-
 स्तिनस्ताक्षर्यो अरिष्टनेमिः स्वस्तिनो बृहस्पति र्दधातु ॥ ॐ स्व-
 स्ति स्वस्ति स्वस्ति ॥ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥ चतुर्भिश्च चतुर्भिश्च
 द्वाभ्यां पंचभिरेवच ॥ हूयते च पुनर्द्वाभ्यां तस्मै यज्ञात्मने नमः ॥

१४. अद्य पूर्वोच्चरित एवं गृहगणविशेषपुणविशिष्टायां पुण्यतिथौ वैश्वदेवकृतस्य विधेः परिपूर्णतास्तु ॥ (पाणि भूकपुं)

१५. अथ गोग्रासादि ॥

- (अ) सुरभी वैष्णवी माता नित्यं विष्णु पदे स्थिता ॥ गोग्रासं तु मया दत्तं सुरभी प्रतिगृह्यताम् ॥ इदं गोभ्यो न मम ॥
 (इ) पिपीलिकाकीटपतंगसंघा बुभुक्षिताः कर्म निबद्धबद्धाः ॥

१४. लक्ष्मीने नग लेडे भूकपुं.

१५. (अ) गाय, (इ) कीडीआ, (उ) कागडा, अने (ए) इत्रां

પ્રયાંતુ તે તૃપ્તિમિદં મયાન્નં તેમ્યો વિસૃષ્ટં સુખિનો ભવંતુ॥
 इदं पिपीलिकादिभ्यो न मम ॥ (ऊ) ऐन्द्रवारुण वायव्या
 वाय्वा वै नैऋतस्तथा॥ वायसाः प्रतिगृह्णन्तु भूमौ पिंडं मया-
 पितं ॥ इदं वायसेभ्यो न मम॥ (ए) द्वौ श्वानौ श्यामशबलौ
 वैवस्वदकुलोद्भवौ ॥ ताभ्यां बलिं प्रदास्यामि स्यातामेता वह्नि-
 कौ॥इदं श्वभ्यो न मम॥ ततो हस्तौ पादौ प्रक्षाल्य आचमनं ॥

॥ इति वैશ્વदेवः ॥

દેવને નૈવેદ્ય ધરીને ભોજન કરવું.

॥ अथ भोजन विधिः॥

अस्माकं नित्य मस्तु ॥ એટલે આ (ભોજન) અમને નિ-
 ત્ય પ્રાપ્ત થતે એમ બોલવું. પછી સત્યંત્વર્તેનાભિષિંચામિ એમ
 બોલીને પીરસેલા ભોજન ઉપર ગાયત્રી મંત્રવડે જળ છાંટવું. ઉદક
 ધારા એમ બોલીને થાળીથી જમણા બાજુએ પશ્ચિમથી પૂર્વમાં જ
 ળધારા કરવી. તે જળધારા ઉપર ઈં મૂપતયે નમઃ ॥ બણીને એક
 બળીદાન મૂકવું, ઈં મુવન્પતયે નમઃ ॥ બણીને બીજું મૂકવું અને
 ઈં મૂતાનાં પતયે નમઃ ॥ બણીને ત્રીજું મૂકવું; તથા એ ત્રણ બ-
 એ દરેકના શ્લોક બણીને તેમને વાસ્તે અન્નમાંથી ચાર ગુદા ગુદા
 ભાગ કાઢવા તેમાંથી કાગડા અને કીડીઓનો ભાગ ધર બહાર ની-
 કળીને નાખવો, પછી હાથ પગ ધોઇ આચમન કરવું.

ણીજ્ઞાન ઉપર પાછી જળધારા કરવી **ૐ અમૃતોપસ્તરણમસિ સ્વાહા ॥**
 એ મંત્રવડે હાથમાં જળ લઇ પીવું. પછી **ૐ પ્રાણાય સ્વાહા ॥**
 મંત્રવડે ૧ લી અને વચલી આંગળી તથા અંગુઠાવડે અન્નનો નાનો
 ઢોળીઓ ભરવો, **ૐ વ્યાનાય સ્વાહા ॥** એ મંત્રવડે ટચલી, તેની
 પાસેની, તથા અંગુઠાવતી, **ૐ અપાનાય સ્વાહા ॥** મંત્રવડે એ વચ-
 લી તથા અંગુઠાવતી, **ૐ સમાનાય સ્વાહા ॥** એ મંત્રવડે પાંચે
 આંગળીઓ વતી અને **ૐ ઉદાનાય સ્વાહા ॥** એ મંત્રવડે ૧ લી
 વિના ચારે આંગળી વતી ઢોળીઓ ભરવા. પછી **ઉદકોપસ્પર્શનં ॥**
 એમ ભણી આંખે તથા કાને જળ અડાડવું. અને ચોટલીની શિખા
 છોડવી. પછી જમવું. જમી રહ્યા પછી થોડું ખાકી રહેલું ઉચ્છિષ્ટ
 અન્ન હાથમાં લઇ પાણીવાળું કરીને **રૌરવે પુણ્યનિલયે પદ્માર્બુદ નિ**
વાસિનાં ॥ ઉચ્છિષ્ટ ભાગધેયાન્તા મક્ષય્ય મુપતિષ્ઠતુ ॥ એ શ્લોક
 ભણીને **પિતૃતીર્થે** એટલે ૧ લી આંગળી અને અંગુઠા વચ્ચેની જગા
 તરફથી હાથ વાંટો કરીને ભોંયપર મૂકવું. **ૐ અમૃતોપિધાનમસિ**
સ્વાહા ॥ એમ બોલીને પાણી હથેલીમાં લઇ અરધું પીવું. અને
 ખાકીનું અરધું પાણી ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણેજ **પિતૃતીર્થે** ઉચ્છિષ્ટ
 મૂકેલા અન્નપર મૂકવું. પછી મોં ધોવું અને એ આયમન લેવાં.
 બોજન વિધિ સંપૂર્ણ.

॥ અથ સાયંસંધ્યા ॥

આચમનં ॥ વગેરે પ્રાતઃસંધ્યા પ્રમાણેજ. સંકલ્પમાં સાયં સંધ્યો

પાસન મહં કરિષ્યે ॥ એમ બોલવું. ધ્યાન-આ પ્રમાણે:—

અપરાન્હેતુ યા સંધ્યા કૃષ્ણાંગી કૃષ્ણવાસસા વૃષસ્કંધ સમા
રૂઢા તથા ચ વિષ્ણુ દૈવતા કુમારી ઋગ્વેદ મુખી વિષ્ણુ
ના સહ આવહ ॥ આયાહિ વરદેદેવિ ત્ર્યક્ષરે વિષ્ણુવાદિની ॥
સરસ્વતિછંદસાં માત વિષ્ણુયોનિ નમોસ્તુતે ॥

આચમન-ત્રીથે પ્રમાણે:—

અગ્નિ શ્વેતિ નારાયણ ઋષિઃ ॥ પ્રકૃતિછંદઃ ॥ અગ્નિ-
દેવતા ॥ આચમને વિનિયોગઃ ॥ ઈં અગ્નિશ્ચ, મામન્યુશ્ચ, મ-
ન્યુપતયશ્ચ, મન્યુકૃતેભ્યઃ, પાપેભ્યો, રક્ષતાં, યદન્હા પાપ મ-
કાર્ષં મનસા ગ્રાચા હસ્તાભ્યાં પદ્ભ્યા મુદરેણ ॥ શિશ્રા અહ
સ્તદવલુંપતુ યત્ કિંચિદ્ દુરિત મયિ હિદમહ મા મમૃતયોનૌ
સત્યે ય્યોતિષિ જુહોમિ સ્વાહા ॥ એ મંત્રો બોલી એક આચમન
લેવું અને પછી બોલ્યા વિના એ લેવાં. સૂર્યોપસ્થાન ॥ બેઠાં બેઠાં
હાથ બેઠીને બણવું. ગાયત્રી જપમાં વિષ્ણુવાત્મા અને વિસર્જનમાં
વિષ્ણુના એટલોજ ફેર. સિવાય માર્જન પ્રાણુપામ, અર્ધદાન વગેરે
અધું પ્રાતઃસંધ્યા પ્રમાણેજ.

॥ ब्राह्मण भोजननो संकल्प ॥

બ્રાહ્મણના મસ્તકપર તુળસીમત્ર કે પુષ્પ મૂકીને તેના હાથમાં જળ આપતાં બણવું કે—**બ્રહ્મણે પુષ્પં સમર્પયામિ ॥ બ્રાહ્મણ-
સ્યાર્ચનવિધેઃ પરિપૂર્ણતાસ્તુ ॥ પછી આચમનં ॥ પ્રાણાયામઃ ॥**
શુભકાર્યે નિમિત્તનું બેજન હોય તો હાથમાં જળ લઈને **અત્રાચ-**
એ સંકલ્પ બણી જઈને **ઈદં બ્રાહ્મણ ભોજન બ્રહ્માર્પણ મસ્તુ**
એ બણીને જળ મૂકવું. પછી હાથ જોડીને **ૐ બ્રહ્માર્પણં બ્રહ્મ હ-**
વિર્બ્રહ્માગ્નૌ બ્રહ્મણા હુતં ॥ બ્રહ્મૈવ તેન ગંતવ્યં બ્રહ્મકર્મ સ-
માચિના ॥ ૐ તત્સત્ બ્રહ્માર્પણ મસ્તુ ॥ એમ બણીને પગે લા-
ગવું. જે કોઈ પ્રકારના આદ્ય નિમિત્તે બેજન હોય તો તેના સંકલ્પ
આ પ્રમાણે—**આચમનં ॥ પ્રાણાયામઃ** કરીને પછી **અપસવ્ય** કરી
ડામેા દીયણ ઉપેા વાળી હાથમાં જળ લઈ નીચે પ્રમાણે બણવું—

ૐ મધુવાતા કઠાયતે । મધુક્ષરંતિ સિંધવઃ માધ્વીર્નઃ સ-
ન્વોષધિઃ । મધુક્ત મુતોષસો ॥ મધુમત્પાર્થિવં રજઃ । મધુ
ઘૌ રસ્તુનઃ પિતા । મધુમાંનો વનસ્યતિ મધુમાં અસ્તુ સૂર્યઃ ।
માધ્વર્ગિર્વાૌ ભવંતુ નઃ । ૐ મધુ મધુ મધુ । તત્સજ્જુષધ્વં ।
યસ્યોદિષ્ટં તસ્યોપતિષ્ઠિતં યથા સૌખ્ય મમૃતં મુંઝયધ્વં અધુના
અધકૃત સંકલ્પસિદ્ધિ રસ્તુ ॥ એમ બણીને જળ હેડું મૂકવું પ-
છી સવ્ય કરીને તથા દીયણ સવળા કરીને હાથ જોડી ઉપર લખ્યે
તે **ૐ બ્રહ્માર્પણં એ મંત્ર બણી જવેા.**

॥ ગાયત્રી મંત્રઃ ॥

ઓ રમ્ ભૂર્ભુવઃસ્વઃ । તત્સવિતુર્વરેણ્યમ્ ભર્ગોદેવસ્ય ધીમહિ ।
ધિયો યો નઃ પ્રચોદયાત્ ॥

શબ્દાર્થ—ઓ રમ્=પરમેશ્વર. અ, ઉ, તથા મકાર મળીને ઓ રમ્ કાર થયો છે. ઇશ્વરના આ એક નામથી તેનાં બીજાં બધાં નામોનો બોધ થાય છે. ભૂઃ=સર્વ જગતના જીવનનો હેતુ-પરમેશ્વર. ભુવઃ=સર્વ દુઃખથી મુક્ત કરી નિરંતર સુખ આપનાર પરમેશ્વર. સ્વઃ=વ્યાપક હોવાથી સર્વના નિયામક સુખ સ્વરૂપ ઇશ્વર. તત્-તે (ઇશ્વર). સવિતુઃ=ઉત્પન્ન કરવા વાળો તથા ઐશ્વર્ય આપવાવાળો, દેવસ્ય=દેવનું. વરેણ્ય=શ્રેષ્ઠ. ભર્ગઃ=શુદ્ધ વિજ્ઞાન સ્વરૂપ. ધીમહિ=અમે ધારણ કરીએ. ધિયો-બુદ્ધિને. યો=જે દેવ. નઃ અમારી પ્રનોદયા-ત્=પ્રેરે.

ભાવાર્થ—જગતના જીવનના હેતુરૂપ, મુક્તિ આપનાર તથા સર્વ વ્યાપક એવા ઓ રમ્ પરમેશ્વર, જે અમારી બુદ્ધિને (ઉત્તમ માર્ગમાં) પ્રેરે છે, તે સવિતા (ઉત્પાદક) દેવ (ઇશ્વર) નું શ્રેષ્ઠ શુદ્ધ સ્વરૂપ આપણે (આપણા આત્મામાં) ધારણ કરીએ. અર્થાત્ ઇશ્વરના સ્વરૂપનું ધ્યાન કરવું કે જેથી તે સ્વરૂપને પામી શકાય.

અર્થ સમજ્યા વિના કાંઈપણ બોલવું બર્થ છે. વેદના મંત્રો, ગાયત્રી વગેરે ઇશ્વરની પ્રાર્થનાનો ભાવ સમજ્યા વિના પોપટની પેઠે પઢી જવાથી આપણા અંતઃકરણમાં કાંઈપણ ભાવ ઉત્પન્ન થતો નથી. જેઓ ખરો ભાવાર્થ સમજ્યા વિના બોલે છે તેઓ પોતાનો સમય નિર્થક ગુમાવે છે, એમ નક્કી સમજવું.

વાલોપદેશ.

પ્રિય બાલકો, બહેનો તથા ભાઈઓ !

નિત્ય કર્મની આ ન્હાની પોથી છપાવવાનો ઉદ્દેશ ઇટ-લોજ છે કે, એ નિત્ય કર્મ સમજીને કરવાથી પરમકૃપાલુ પરમશ્વરનું તથા તેના મહિમાનું તમાને સ્મરણ થઈ ધર્મ તથા નીતિનાં કાર્યો તરફ તમારું લક્ષ બંધાય. યજ્ઞોપવીત (જનોઈ) ધારણ કર્યા પછી સંધ્યાદિ કર્મ, અને ગાયત્રી જેમાં ઈશ્વરના મહિમાનુંજ વર્ણન છે, તે વડે ઈશ્વરની પ્રાર્થના કરવી એ તમારો પ્રથમ ધર્મ છે. પણ એ નિત્ય કર્મ અને પ્રાર્થના જેમ હાલના શૂન્ય અંતઃકરણના દ્વિજો માત્ર બહારનાં ચાઢાચેષ્ટા કરીને સમજ્યા વિના ફારસરુપે કરી જાય છે, તેમ તમે નહિં કરશો. સંધ્યામાં ઈશ્વરની સ્તુતિ, પ્રાર્થના તથા તેના મહિમાનું વર્ણન કરેલું છે.

બની શકે તો ત્રણ વચ્ચે અને ન બને તેણે પ્રાતઃકાળના શાંત સમયમાં ઈશ્વર મહિમાના સ્મરણરુપ આ સંધ્યા નામની પ્રાર્થના કરવાને કોઈએ ચૂકવું નહિં. તર્પણમાં દેવો (દિવ્ય આત્માઓ) પિતૃઓ, મનુષ્યો અને છેવટ કીડી જેવાં ક્ષુદ્ર પ્રાણી માત્ર નિમિત્તે અંજલી આપી તેમની સૌની તૃપ્તિ અને પરમગતિ થાઓ એવી નિરંતર તમારે ઈચ્છા કરવી એવી આજ્ઞા

કરેલી છે: તો તેપરથી એમ પણ સિદ્ધ થાયછે કે આપણે સૌનું કલ્યાણ ઇચ્છવું અને કરવું. બ્રહ્મયજ્ઞના પાંચ સામમાં પણ ગાયત્રી મંત્રરૂપ ઇશ્વરનીજ પ્રાર્થના છે. ઘરમાં નિત્ય અગ્નાતપણે થતાં પાપ તથા દોષની શાંતિ અને હવાની શુદ્ધિ માટે વૈશ્વ-દેવ કરવાની આવશ્યકતા બતાવી. તેમાં પણ આહૂતિયો, બલિદાનો, અને ગ્રાસ (કોળીયા) મૂકવાની ક્રિયા આપણને નિત્ય એવું સૂચવે છે કે અન્નાદિક જે આપણને મળેછે તે આપણું નથી પણ તેમાં પ્રાણી માત્રનો ભાગ છે. આ પ્રમાણે આ નિત્ય કર્મોમાં સ્થલે સ્થલે ઇશ્વરમાહિમા, તેની સ્તુતિ અને પ્રાર્થના, સ્વાર્થત્યાગ, પરમાર્થ, આત્મભાવ (બીજા પ્રાણી પ્રત્યે બંધુતા) इत्यादि આપણા સ્વરા ધર્મનીજ સૂચના થયેલી છે. આ નિત્યકર્મો ઉપરથી પણ તમારો ધર્મ શું છે તેનું કેટલુંક જ્ઞાન થઈ શકેછે; તોપણ અત્રે ધર્મ, નીતિ, અને સદાચાર સંબંધી ઉપદેશનાં થોડાં વાક્યો હું લખુંછું, અને આશા રાખુંછું કે તમો નિત્યકર્મની સાથે આ ઉપદેશનો પણ એક વસ્તુ જ-રૂર પાઠ કરી જશો. તમારે આ વાત નિરંતર સ્મરણમાં રાખવી, કે સત્ય ધર્મ, નીતિ અને સદાચારનાં શુદ્ધ કાર્યો કર્યા વિના સંધ્યા આદિ નિત્યકર્મો અને પ્રાર્થનાઓ કાંઈ ફલ આપતાં નથી:—

ધર્મ-નિતિ-સદાચાર.

ધર્મનો સ્વરો અર્થ કર્તવ્ય એટલે કરવા યોગ્ય કર્મ એવો છે, અને સ્વરૂં જોતાં તેમાં નીતિ સદાચારનો પણ સમાવેશ થાય છે. આ જગતના પેદા કરનાર પરમેશ્વરની પ્રેરણા અને ઇચ્છા ઉપરથી કર્તવ્યનો નિશ્ચય થઈ શકે છે. બુદ્ધિશાળી અને વિવેકી વિદ્વાનોએ પરમેશ્વરની એ પ્રેરણા અને ઇચ્છાને અનુસરી, નીતિ અને સદાચારનું ધોરણ બાંધ્યું છે. એ ધોરણ એજ શાસ્ત્ર અથવા કાયદો. તેમણે એ ધર્મનું જ્ઞાન ઇશ્વરથી અથવા વિદ્વાનો અને વડિલોદ્વારા મળવાનું છે. માટે તમારો પહેલો ધર્મ એ છે કે:—

૧. પ્રાતઃકાલમાં ઉઠી, મઝમૂત્ર અને સ્નાન કરી, પ્રથમ પરમેશ્વરનું સ્મરણ, ધ્યાન, તેણે કરેલા ઉપકારો માટે તેની સ્તુતિ અને સારી બુદ્ધિ તથા સુખ પ્રાપ્તિ માટે તેની પ્રાર્થના કરવી.

૨. વડિલો એટલે માતા પિતા અને પોતાથી મોટા હોય તેમણે, ગુરુને તથા વિદ્વાનોને માન આપવું, નમવું અને તેમની આજ્ઞામાં રહેવું એ બીજો ધર્મ અથવા ફરજ છે.

૩. અસત્ય ભાષણ કે વર્તન, ચોરી, વ્યભિચાર, ચાડી, પારકી નિંદા, હિંસા એટલે ક્રૂરતા વગેરે મહા પાપનાં કર્મોથી નિરંતર દૂર રહેવું.

૪. ક્રોધ, અહંકાર, લોભ, વગેરે દુર્ગુણોને શત્રુ સમાન મળી તેમનો ત્યાગ કરવો.

૫. બીજાપર દયા રાખતાં અને ઉપકારનાં કામ કરતાં શીખવું, એ સદાચરણના સન્માર્ગે ચડવાની સીડી છે.

૬. બીજાપર વધુંભાવ રાખવો અને મુંઝાં પ્રાણી તેમજ નાના જીવજંતુ સુદ્ધાં સર્વ જીવોનાપર દયા રાખવી.

૭. વિવેકી ઇટલે નમ્ર-શાંત સ્વભાવના થવું. સૌને માનથી અને બે નામથી બોલાવવા અને નમવું એ માણસાઈમાં આવવાનો ગ્રહણ કરવા યોગ્ય ગુણ છે.

૮. વહેલું સુવું, વહેલું ઉઠવું, કાંઈપણ ઉપયોગી કામ કર્યા કરવું અને આલસ તજી ઉદ્યોગી થવું, એ સર્વ ગુણ ભવિષ્યમાં સુખ અને વિજય મેળવી આપવા વાળા છે.

૯. હિત (ફિતકારક), મિત (માપ પ્રમાણે માફકસર) આહાર, નિર્દોષ વિહાર (રમત ગમત વગેરે.) શુદ્ધ શરીર, શુદ્ધ વસ્ત્ર અને શુદ્ધ હવા એ સર્વ શરીર રક્ષણની સાચી કુંચીઓ છે.

૧૦. અને શરીર આરોગ્ય હોય તોજ એ વધાં કર્તવ્યો (ધર્મો) કરી શકાય, પણ જો શરીર રોગી હોય તો કરવાનાં કાર્યો અટકે, વાસ્તે શરીર વગેરે એવું કાંઈપણ આચરણ કરવું, તે પણ પાપ છે, એમ સમજીને તમારે તમારા શરીરનું રક્ષણ કરવાનું નિરંતર જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું અને खावा पीवामाં સાચી સંભાળીને વર્તવું.

ગુજરાત આર્ય ઔષધશાળા.

જામનગરના પ્રસિદ્ધ અને પુન્યશાળી વૈદ્યરાજ કરુણાશંકર ઉર્ફે જંદુ મટ્ટજીના ઉદાર આશ્રય તહે આ શાળા અમદાવાદ શહેરમાં કેટલાંક વર્ષ થયાં સ્થાપન થયેલી છે, અને ગુજરાતના લોકો તેનો લાભ લેવાને શક્તિવાન થયા છે. આ દવાશાળામાં શેઠના તેમજ બહારગામોના દરદીઓ ઉપચાર અર્થે આવે છે. વિવિધ આ દવાશાળામાં તમામ પ્રકારની દેશી દવાઓ ખમ્બો રસો, ગોંઠીઓ, ચૂર્ણો, આસવ, અવેહ, મુરબ્બા, તૈલ, બગેરે સર્વ પ્રકારની દવાઓ તૈયાર મળી શકે છે. દરદો મટાડવાને માટે આજકાલ દવાઓનાં ઘણાં સાધનો વર્ધા ગયાં છે અને થયેલી એક અંગ્રેજી દવાઓ પણ ઘણું ઉત્તમ કાર્ય કરે છે; તથાપિ વૈદ્યરાજ જંદુ મટ્ટજીના પ્રતાપથી અસાધ્ય ગણાતાં દરદો સાધ્ય થઈ શકે એવા કેટલાક ઉપાયો અમારી પાસે છે. અમો લોકોને એક વિનંતિ કરીએ છીએ કે, જેમાં કોઈ પણ ઉપચાર લાગુ ન પડતો હોય એવાં અસાધ્ય દરદો સાધ્ય ન થઈ શકતાં હોય એવાં દરદોનાં સંબંધમાં હોટમાં અમોને મળવું, તેમની ઇચ્છા હશે તો ગૃથમથી કાંઈયે પૈસા લીધા વિના અમો બનતી મહેનત કરીશું. અમારી પાસે તેની સ્વાત્રીનાં સર્ટિફિકેટો છે. ગરીબ ગરવાં અને સાધુ સન્યાસીઓને માટે આ અમારી દવાશાળા खुली છે.

વૈદ્ય જટાશંકર લીલાધર.

અમદાવાદ—રિચિરોડ.

યુવાવસ્થાનો શિક્ષક.

તમારાં યુવાવ વાલ્કોને સદાચાર, વ્યવહાર અને ધર્મ-સારમાં કુશલ તથા કીર્તિવંત થયેલાં જોવાને ઇચ્છતા હો તો આ શિક્ષક તેમને માટે વારસામાં આપી જજો. કિમ્મત રૂ. ૧।

વૈદ્યકલ્પતરુ.

“ શારીરિક પાપોમાંથી પોતાની પ્રજાનું રક્ષણ કરવું એ તેમનો પ્રથમ ધર્મ છે, ” એ વાત જે માબાપો સમજતાં હોય, તેમણે આ વૈદ્યક માસિક પત્રનો અલભ્ય લાભ શા માટે ન લેવો! શારીરિક પાપો કયાં કયાં છે અને તે શરીર તથા મનની કેવી સ્તરામી કરે છે તે આ માસિક સારી રીતે સમજાવે છે, અને શારીરિક પાપ કરવાવાળાઓને પાપમાંથી છોડાવે છે. વાર્ષિક મૂલ્ય માત્ર રૂ. ૧।

શરીર સંરક્ષણ અને આરોગ્યતા સંબંધી કેટલાક ઉપયોગી નિબંધો તેમાં થાય છે.

વૈદ્ય જટાશંકર લીલાધર ત્રિવેદી.

ગુ. આર્ય. શ્રી. શા. અમદાવાદ.

